

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Eva Kalvodová

**Ekologická krize a Beckova riziková
společnost**

Bakalářská práce

Praha 2007

Autor práce: **Eva Kalvodová**

Vedoucí práce: **Mgr. Jan Balon, PhD.**

Obhajováno v roce: **2007**

Bibliografický záznam

KALVODOVÁ, Eva. *Ekologická krize a Beckova riziková společnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2007, 25 s., vedoucí bakalářské práce Mgr. Jan Balon, PhD.

Anotace

Německý sociolog Ulrich Beck formuloval vysoce originální teorii rizikové společnosti a reflexivní modernizace, která měla velký vliv na současnou sociologickou teorii. Jeho práce je dobře známa jak mezi sociology, tak i na veřejnosti. Jako jeden z prvních sociologů začlenil Beck ekologické otázky do sociální teorie. Tato bakalářská práce se zabývá jeho interpretací ekologické krize. V první části je diskutován samotný pojem „ekologická krize“ v celé jeho kontroverzi. V dnešní době se samotná existence globální ekologické krize stává horkým tématem. Ve druhé části je vyložen Beckův koncept v rámci současné sociologické debaty o postmodernitě. Tato stať se snaží také uvést jisté kritické zhodnocení Beckovy rizikové společnosti.

Klíčová slova

riziková společnost, ekologie, ekologická krize, Ulrich Beck, postmodernita

Annotation

A German sociologist Ulrich Beck has created a highly original formulation of the theory of the risk society and the reflexive modernization which has had a great impact upon the recent sociological theory. His work is well known among sociologists and also in public. As one of the first sociologists, Beck has incorporated the ecological questions into a social theory. This bachelor thesis deals with his interpretation of the ecological crisis. In the first part, the term „ecological crisis“ is discussed with all its controversy. Nowadays, the very existence of the global ecological crisis is getting hot topic. In the second part, Beck's concept is introduced within the frame of contemporary sociological debate about postmodernity. This writing also aspires to mention some critical assesment of Beck's risk society.

Keywords

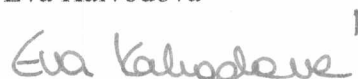
risk society, ecology, ecological crisis, Ulrich Beck, postmodernity

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a byla používána ke studijním účelům.

V Praze dne 14.5. 2007

Eva Kalvodová

Poděkování

Děkuji Mgr. Janu Balonovi, Phd. za vedení práce, dále děkuji své rodině, kamarádům a Matějovi za trpělivost a podporu.

Obsah

ÚVOD.....	2
1. EKOLOGICKÁ KRIZE A SOCIOLOGIE.....	3
1.1 POJMY EKOLOGIE A EKOLOGICKÁ KRIZE.....	3
1.2 PROČ SE V SOCIOLOGII ZABÝVAT EKOLOGICKOU OTÁZKOU?..4	
1.2.1 Kontroverze pojmu.....	4
1.2.2 Povědomí o ekologické krizi.....	5
1.2.3 Zespolečenštění přírody.....	5
1.3 EKOLOGIE A SOCIOLOGIE.....	6
2. EKOLOGIE V SOCIOLOGII DNES.....	7
2.1 SOUČASNÁ TEORETICKÁ DISKUSE.....	7
2.2 PRÁCE ULRICHA BECKA.....	8
2.2.1 Reflexivní modernizace industriální společnosti	9
2.2.2 Riziková společnost.....	13
2.2.3 Výhled do budoucnosti v rizikové společnosti.....	19
ZÁVĚR.....	21
POUŽITÁ LITERATURA.....	23
PŘÍLOHA – PROJEKT Bc PRÁCE.....	25

Úvod

V této práci se budeme zabývat interpretací dnešní ekologické krize (o rozporuplnosti existence samotné ekologické krize bude také pojednáno). Zajímají nás výhradně její sociologické aspekty (nikoliv aspekty politické, filosofické, morální apod.), a proto zde vyložíme koncept rizikové společnosti sociologa Ulricha Becka.

Abychom mohli pracovat s pojmem „ekologická krize“, bude v první části tento vysvětlen tento rozporuplný pojem. Nastíníme, jak se dostal do našeho povědomí, uvedeme několik různých případů, kdy se ekologie propojila se sociologií a vysvětlíme, proč je toto téma relevantní i pro sociologii.

Hlavním tématem této práce je potom rozbor Beckova díla, proto ve druhé části vyložíme jeho koncept reflexivní modernizace industriální společnosti a zejména jeho teorii rizikové společnosti a za pomoci poznámkového aparátu zařadíme tohoto sociologa do kontextu současné sociologické teoretické diskuse o „post-modernitě“, uvedeme autory, kteří se diskuse zúčastnili a příležitostně se, za pomoci méně známých sociologů, pokusíme o kritičtější pohled na jeho koncept rizikové společnosti.

Abychom mohli plyně vyložit Beckovu teorii, využijeme poznámkového aparátu, který nám poskytne dostatečný prostor pro věcné i kritické komentáře jeho práce.

Ulrich Beck, německý sociolog přednášející na Ludwig-Maxmillians-Universität v Mnichově a na London School of Economics, předkládá svůj koncept reflexivní modernizace industriální společnosti a tvrdí, že se dnes nacházíme „na cestě k jiné moderně“, která se vyznačuje hlavně produkcí rizik namísto produkce bohatství. Pod riziky si Beck představuje zejména rizika ekologická.

V této práci budeme vycházet hlavně z Beckovy knihy *Riziková společnost* a z prací a článků dalších sociologů, kteří do diskuse přispěli.

Práce je koncipována jako teoretická stať.

1. Ekologická krize a sociologie

Pro odůvodnění relevance tématu pro sociologii zde nejdříve vyložíme pojem ekologické krize v celé jeho kontroverzi a podíváme se na vztah sociologie a ekologie.

1.1 Pojmy „ekologie“ a „ekologická krize“

V roce 1866 definuje biolog a filosof Ernst Haeckel ekologii jako vědecký obor o vzájemných vztazích mezi organismy a jejich životním prostředím [Universum 2000-2001: 556]. Myšlenka, tvořící jádro ekologie byla postupně rozvíjena již před Haeckelem. Za jeho předchůdce jsou považováni v 18. st. Carl von Linné se svou „ekonomikou přírody“, Alexandr von Humboldt s prací *Essai sur la Géographie des plantes* (1807) o geografickém rozložení rostlin, Charles Lyell s myšlenkou soupeření druhů, Thomas Malthus a také Charles Darwin [Keller 1997: 25-30].

V knize *Ekologická stabilita* popisuje pak Igor Míchal Ekologickou krizi jako situaci, „(...) v níž se adaptační schopnosti živého systému přibližují dosažitelným mezím“ [Míchal 1994: 172]. Při překročení těchto mezí není systém schopen biologické reprodukce a nastalou situaci označujeme jako ekologickou katastrofu. Ekologická krize či ekologická katastrofa mohou nastat jak v důsledku lidského působení, tak v důsledku přírodních dějů¹ [tamtéž]. Příkladem „přírodně“ způsobené ekologické krize může být přemnožení králíků v Austrálii.

Ulrich Beck se ve svém díle věnuje výhradně antropogenním vlivům na životní prostředí, nezabývá se možností přírodních faktorů, ovlivňujících ekologickou stabilitu. Vidíme, že v přírodních vědách není ekologická katastrofa vnímána striktně jako důsledek lidského zavinění.

Co napomohlo vnímání ekologické situace naší planety jako situace kritické? Již pod vlivem romantismu jsou zakládány četné spolky na ochranu krás přírody. V roce 1872 vzniká v Americe 1. národní park Yellowstone. Po druhé světové válce všechny země deklarují svůj cíl chránit životní prostředí. S prvními lety do vesmíru v polovině 50. let počínáme na Zemi nahlížet jako na křehkou modrou planetku plující hlubokým

¹ Není bez zajímavosti myšlenka Rolfa Lidskoga, že „Rozlišování mezi lidskými a přírodními vlivy je sociální konstrukt“ [Lidskog 1993: 403]. Stav ohrožení životního prostředí v sobě může slučovat jak přírodní, tak lidský faktor.

vesmírem. V roce 1962 vychází silně emotivní kniha Rachel Carsonové *Silent Spring*, která formou příběhu varuje před smrtí všeho živého na zemi (a hlavně pak před škodlivými účinky pesticidů). Deset let poté se koná první konference OSN o životním prostředí ve Stockholmu a manželé Meadowsovi zasílají zprávu *Limits of Growth* Římskému klubu a předpovídají brzké vyčerpání primárních zdrojů na Zemi. V roce 1980 dal prezident Spojených států Jimmy Carter podnět pro zprávu *Global 2000*, čímž zařadil ekologické otázky natrvalo do politických diskusí.

1.2 Proč se v sociologii zabývat ekologickou otázkou?

1.2.1 Kontroverze pojmu

V akademické i politické rovině se v současnosti vedou diskuse, v nichž je sama myšlenka našeho uvíznutí v ekologické krizi (hlavně myšlenka „globální ekologické krize“) relevantně zpochybňována.

Za všechny uvedeme zde příklad známého dánského autora Bjørna Lomborga, do roku 2005 působícího jako profesor statistiky na univerzitě v Kodani, a nedávného člena Greenpeace, který rozvířil vody vědecké diskuse svým smělym dílem *Sceptical Environmentalist*, ve kterém srovnává dostupná fakta o stavu světa². Vydání knihy v roce 1998 v Dánsku a později v anglickém vydání v roce 2001 rozpoutalo bouřlivou debatu, protože profesor Lomborg zde ostře polemizuje s prací Al Gorea *Země na misceravah*³ a ve své práci většinu současných domněnek o krizi popírá, ba tvrdí, že je stav naší planety mnohem lepší než v minulosti (ale důrazně upozorňuje, že to neznamená, že je tento stav dobrý) [Lomborg 2006: 25]. Lomborg srovnává dostupná fakta a shledává, že se neshodují s přehnanými obavami, které se jako neustálá „Litanie“ šíří naší společností [c.d.: 371].

Ústředním motivem jeho knihy není snaha popřít jakékoliv obavy o stav naší planety. Lomborg spíše upozorňuje na nebezpečí, která vznikají, jednáme-li na základě

² Lomborg zde vychází z databází mezinárodních organizací (hlavně z dceřiných organizací OSN) a univerzit.

³ Tato práce je považována za jedno z hlavních děl současných proekologických politických tendencí a hnutí.

strachu a „Litanií“ a ne na základě dostupných faktů. Dále apeluje na politiky, aby se zamysleli nad poměrem výdajů na „záchranu planety“ a reálnou možností (a také nutností) skutečně globální přírodní jevy ovlivnit a upozorňuje na nutnost dobře vybírat ze skupiny rizik ty, které „nejvíce pospíchají“. Z hlediska lidské úmrtnosti pak řadí na poslední místo takového žebříčku ekologická rizika, na první pak chudobu rozvojových zemí a civilizační choroby v rozvinutých zemích [c.d.: 371-387].

1.2.2 Povědomí o ekologické krizi

Tato bakalářská práce nemá ambice rozhodovat o stavu světa. Předchozí odstavec jen nastínil situaci, v jaké se nachází debata o existenci ekologické krize. Nás bude především zajímat sociologická rovina problému. Proč se jím v sociologii zabývat? Anthony Giddens v práci *Reflexive modernization* na tuto otázku odpovídá (a používá přitom příklad dnes velmi diskutovaného globálního oteplování): „I když by se teze o globálním oteplení ukázala chybnou, celkovým důsledkem je vytváření nových typů „feedbacku“ (odezvy; vložila EK) a ovlivňování systému“ [Beck, Giddens, Lash 1994: 78]. I kdybychom v krizi nebyli, pouze hypotéza, že v ní jsme nás vede k jednání – ke snaze snížit rizika, k pokusům zasahovat do přírodních procesů. Tento „feedback“ a povědomí o krizi pak ovlivňuje naše rozhodování a zasahuje do povahy současné společnosti.

1.2.3 Zespolečenštění přírody

Další argument, o který se opřeme je myšlenka zespolečenštění přírody, která se usídlila ve společenských vědách. Vztah přírody a společnosti je dnes revidován. „(...) příroda už nemůže být pochopena *bez* společnosti a společnost *bez* přírody. Sociální teorie devatenáctého století (a rovněž jejich modifikace ve století dvacátém) chápaly přírodu v podstatě jako něco daného, přikázaného, co si máme podrobit; a tím ovšem vždy jako něco stojícího proti nám a cizího, jako *ne*-společnost. Tyto insinuace zrušil sám proces industrializace, který je takřikajíc *historicky falzifikoval*“ [Beck 2004: 106-107].

„Na konci dvacátého století platí: příroda *je* společnost, společnost je (také) *příroda*. (...) Všude máme dnes co činit s přírodou, která je do vysokého stupně umělým produktem, to znamená s umělou *přírodou*“ [c.d.: 108].

Již nelze striktně oddělovat přírodu a společnost. Proto se i sociální vědy mohou zamýšlet nad problémem, který je zdánlivě pouze v kompetenci přírodních věd. Globální ekologická krize jest tudíž problémem interdisciplinárním. Tot' obhajoba mého tématu.

1.3 *Ekologie a sociologie*

Ekologie jako nová věda, definovaná Ernstem Haeckelem vznikla v 60. letech 19. století (i když zájem o vztahy mezi organismy a jejich prostředím tu byl již dříve). Sociologie datuje své kořeny do dob Saint-Simonových a Comteových, tj. na přelom 19. a 20. století [Cuin, Gresle 2004: 17-25]. Sociologie narážela a naráží na ekologii ve třech kontextech.

Ve 20. a 30. letech 20. století se v americkém Chicagu, hlavně díky Robertu E. Parkovi, obrátila sociologická pozornost na problematiku města, do kterého díky ekonomické prosperitě proudily vlny imigrantů a vznikaly tak i nové sociální problémy vyrůstající z marginalizace určitých skupin, etnické segregace a ghett. Na Chicagské univerzitě se tak začínají zabývat tzv. „ekologií města“, tj. prostorovým uspořádáním různých skupin obyvatelstva ve městě, vzájemnými vztahy mezi nimi a také vztahem k jejich prostředí. Tento přístup je znám pod názvem „Human Ecology“ [c.d.: 155-160].

Další oblastí zájmu sociologie byla nová sociální hnutí, vznikající v 60. letech, mezi nimi, jako jedno z mnoha, právě hnutí environmentální [Znebežánek 1997: 25]. Sociologie tato hnutí reflektovala a v sociologické literatuře se zabydlel napevno pojem „sociální hnutí“, užívaný prakticky pro „(...) téměř každý stabilnější komplex jednání menší nebo větší skupiny lidí“ [c.d.: 26].

Konečně v 70. letech se v pracích sociologů a sociálních vědců objevuje nový záměr popsat naši situaci i s ohledem na vzrůstající povědomí o ekologické krizi a začlenit do sociologických koncepcí i přírodu⁴ [Keller 1997: 109]. Příroda a společnost

⁴ Do „Human Ecology“ se postupem času začlenily i práce, které ekologické slučovaly s ekonomickým. Všechny lidské činnosti, které byly ekonomické, i když třeba vůči životnímu

přestávají být chápány v protikladu. Příroda prostupuje do společnosti a společnost do přírody. Z této myšlenky vychází i německý sociolog Ulrich Beck.

2. Ekologie v sociologii dnes

2.1 *Současná teoretická diskuse (sociologické a sociální teorie; postmodernita versus „druhá modernita“)*

Abychom na Becka mohli nazírat v kontextu širšího teoretického rámce, popíšeme zde debatu o post-modernitě, v níž se Beck snaží jít smířlivou střední cestou. Ukážeme, jak jeho reflexivní modernizace a riziková společnost zapadají do současné sociologické teorie.

Tak jako se v minulosti sociální vědci zabývali svým velkým tématem přechodu tradiční společnosti ke společnosti moderní, tak se nyní ptáme po charakteru dnešní společnosti, který se zdá být odlišný od charakteru společnosti moderní. V současné sociologii se mění názory na to, jak bychom tuto novou dobu, která se vskutku od industriální epochy liší, měli nazývat, jak ji zkoumat atd. V sociologii a sociálních vědách se tedy děje něco, co bychom mohli nazvat módní debatou o *post-modernitě*.

Absolutní shoda v tom, kdy a jestli vůbec *post-modernita* nastala, nepanuje. Dokonce nepanuje shoda ani v tom, co si pod tímto pojmem představit. Proto je také náročné současné autory zařadit do nějakých jasně vymezených směrů. Etablovaný sociolog a kritik současné společnosti George Ritzer ve své knize *Sociological Theory* uvádí, že lze hovořit v podstatě o dvou proudech. „V dnešní sociologii se vede debata mezi těmi, kdo současnou společnost stále ještě vidí jako moderní svět a těmi, kdo tvrdí, že se v posledních letech udála významná změna, a že jsme se posunuli do postmoderního světa“ [Ritzer 1996: 565].

Jednomu směru je bližší popisovat současnost v termínech modernity a hájí názor, že dnes můžeme najít nové instituce, které v modernitě neexistovaly, avšak tento přechod se udál umírněně a kontinuálně. Potom je nutné analyzovat modernitu samu, vycházet ze samotného pojmu modernity, extrapolovat jeho dimenze a tak se dobrat podstaty dnešního světa (Giddens, Beck, Ritzer, Bauman, Habermas). Na druhé straně

prostředí nešetrné, byly potom označovány za ekologické. Tento paradox vznikl v důsledku omezení pozornosti sociologie pouze na umělé prostředí člověka [Keller 1997: 109].

jsou zde autoři, kteří raději popisují současnost jako zcela nový společenský řád (jako post-modernitu), který nastal v důsledku dramatických a diskontinuálních změn. (Lyotard, Jameson, Baudrillard) [c.d.: 565-567].

2.2 Práce Ulricha Becka

Ulrich Beck je znám hlavně pro svou koncepci rizikové společnosti, teorii reflexivní modernizace a také pro nápadité začlenění ekologické otázky do sociologických teoretických úvah. Beck upozorňuje, že v rámci vyspělé moderny, jíž jsme svědky „(...) vzniká nový, „askriptivní“ úděl ohrožení“ [Beck 2004: 10]. Tímto ohrožením jsou nová, dříve nepoznaná rizika.

Dovolím si oponovat s odkazem na epidemie chorob, jež zachvacovaly Evropu (různé odrůdy moru) až do konce sedmnáctého století a poté také Ameriku a její nešťastné původní obyvatelstvo ve století šestnáctém. Profesor Lomborg, i když oficiálně není považován za sociologa, se vyjadřuje k sociologickým pracím (mezi nimi i k Beckovým), které hlásají, že naše společnost je výjimečná v tom, že systematicky produkuje neviditelná rizika (např. pesticidy či radioaktivitu), o nichž nás mohou informovat jedině experti. Lomborg tvrdí, že tento závěr je chybný. „V minulých dobách naše společnost vytvářela velká množství neviditelných rizik – tuberkulóza, mor a černé neštovice se nedají spatřit pouhým okem a jejich údery vypadaly jako náhodné. Tato rizika byla mnohem větší, což se odráželo v mnohem kratší střední délce života“ [Lomborg 2006: 375]. Lomborg navrhuje alternativní závěr, že totiž dnes mnohem více o rizicích slyšíme, máme více různých informací, které čistě dle statistického pravidla obsahují pouze určité procento věrohodných informací: “Vedeme více výzkumů než kdy jindy. Jedním ze zřejmých důsledků tohoto vývoje je, že zjišťujeme stále více příčinných souvislostí, mnohé z nich však jsou extrémně okrajové. Vzhledem ke statistické povaze většiny studií se některé z nich ukážou jako chybné. Na tom není nic nenáležitého, protože takto věda funguje, znamená to však, že je zde stále více kousků dostupných informací, které nejsou nezbytně ani důležité a dokonce ani správné. Dobře známe tuto tendenci ze světa medicíny a z neustálého bombardování informacemi o tom, co je dobré a co ne – sůl je jednou pro zdraví dobrá a později zase špatná; tu estrogeny způsobují rakovinu prsu, a tam zase nikoliv” [c.d.: 376-377]. Tento závěr lze

považovat za jedno z možných vysvětlení naší situace. Přičemž nesmíme zapomenout, že Lomborg je profesorem statistiky, což je zřejmé i z jeho přístupu k problému.

Beckova teorie je teorií velkou, snažící se popsat celou západní společnost, ne-li dokonce společnost světovou.⁵

Nejdříve ukážeme, kde se Beck se svou reflexivní modernizací nachází v dnešní diskusi o současné „pozdní době“ (jinak také postmodernitě, druhé modernitě, apod.). Následně vyložíme jeho koncept rizikové společnosti a za pomoci poznámkového aparátu celý výklad doplníme příspěvky dalších autorů, kteří přispěli k diskusi o povaze dnešní společnosti a méně známých autorů, kteří se na Beckovo dílo podívali kritickým okem.

2.2.1 Reflexivní modernizace industriální společnosti

V současné sociologické diskusi, soustředěné okolo pojmu „post-modernita“ a obecně okolo povědomí o transformaci, která je ještě zahalena závojem tajemství, ale kterou většina sociologů tuší, se Beck snaží nalézt pomyslnou střední cestu. Sám svůj přístup označuje za teoretický postoj „(...) 'mezi dvěma židlemi' (...)“ [c.d.: 14]. Pod těmi, kdo na těchto dvou židlích sedí, si můžeme představit na jedné straně Jürgena Habermase⁶, na druhé straně Jeana-Françoise Lyotarda či Jeana Baudrillarda⁷.

⁵ Zde je nutno podotknout, že Ulrich Beck ve svém hlavním díle *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně* uvádí velmi málo konkrétních příkladů. Jak píše Elaine Draperová, která recenzovala Beckovu knihu: „Kniha také trpí minimálním propojením předmětu s empirickými studii“ [Draperová 1993: 642]. Když už Beck uvede konkrétní příklad, jsou to zejména empirická data pořízená v Německu, i když jeho závěry mají ambice být závěry o skutečnostech, odehrávajících se na globální úrovni. Doplňme pouze, že Beck od počátku neměl ambice sepsat referát o empirickém sociálním výzkumu, jak to uvádí v předmluvě své knihy [Beck 2004: 13].

⁶ Jürgen Habermas je v sociologii jedním z nejzarputilejších zastánců myšlenky nedokončeného projektu moderny – osvícenského projektu, který ještě nenaplnil svůj normativní cíl. „Osvícenci (...) žili ještě v přílišné očekávání, že umění a vědy dopomohou nejen ke kontrole přírodních sil, ale také k interpretaci světa a člověka, morálnímu pokroku, spravedlivosti společenských institucí i k lidskému štěstí“ [Habermas In *Za zrkadlom moderny* 1991: 308]. Projekt moderny není dokončen zejména kvůli rozporu mezi komunikativní racionalitou žitého světa a

Dalšími, kdo obdobně jako Beck budou levitovat kdesi uprostřed, jsou Giddens⁸, Jameson a Ritzer. Ritzer by se nacházel spíše v blízkosti Habermase a Jameson se svými pracemi o postmoderní kultuře nejspíše blíže postmodernistům.

instrumentální racionalitou systému, který do žitého světa zasahuje, řídí ho a deformuje tak komunikaci. Žitý svět nerozumí systému. Výhodisko vidí Habermas v prolínání obou světů, v osvojování si kultury expertů ze zorného úhlu žitého světa. Projekt moderny se Habermas nechce zřeknout, spíše upozorňuje na nutnost poučit se z chyb, které tento projekt provázely. [c.d.: 314-316].

⁷ Jean-François Lyotard vydává v roce 1979 práci *La Condition Postmoderne*, v níž popisuje situaci vědění v rozvinutých společnostech. Tvrdí, že se vstupem do postindustriální společnosti a postmoderní kultury dochází ke změně statusu vědění. V modernitě bylo této legitimizace dosahováno s odkazem na narace. Postmoderní situace pro Lyotarda znamená stav krize narativních koncepcí [Lyotard 1993: 100]. „Věda, která nenašla svoji legitimitu, není opravdovou vědou, upadá na nejnižší úroveň, na úroveň ideologie nebo mocenského nástroje, jestliže diskurs, který ji měl legitimizovat, se sám ukazuje jako něco, co spadá zrovna tak jako „lidové“ vyprávění, do sféry vědění předvědeckého“ [c.d.: 144]. Legitimizace vědění je podložena pouze naracemi. „(...) není jiného důkazu správnosti (...) pravidel než sám fakt, že se na nich odborníci shodli“ [c.d.: 133]. Lyotard se ptá po novém způsobu legitimizace vědění. Tímto novým způsobem je odkaz na účelnost (performativitu) vědění. Performativita vede ale k tomu, že „Těm sektorům výzkumu, které nemohou prokázat svůj přínos k optimalizaci výkonnosti systému, přínos alespoň nepřímý, se zastavuje příliv financí a jsou odsouzeny k zastarávání“ [c.d.: 154]. V přechodu k performativitě vědění ztrácí věda své původní poslání, je redukována na nástroj k dosažení účelového cíle.

Jean Baudrillard je považován za radikálnějšího zastávce post-modernity. Baudrillard vyzdvihuje jako hlavní charakteristiku naší postmoderní společnosti orientaci na spotřebu a konzum. „(...) bohatí lidé již nejsou tolik obklopeni, jak tomu bylo od nepaměti, jinými lidmi, jako spíše VĚCMI.“ [Baudrillard 1974: 17] Charakterizuje konzumní společnost: „(...) je to popření reálného na základě hltavé a znásobené spotřeby jeho znaků“ [c.d.: 33]. Mluví o konzumaci znaků, roli image, módě. Již nejsme socializováni jako pracovní síla, nýbrž jako síla spotřební, k čemuž napomohla také věda a technika. Dle Baudrillarda již není udržitelný cíl sociálních teorií, totiž vysvětlovat pravdu v její skutečné podobě. Důvodem tohoto zmaru jsou simulakra neboli zprostředkované simulace skutečnosti. Dnešní média, tj. elektronická média, pronikají až do morku kostí našeho každodenního života a vytvářejí tak hyperrealitu, v níž již nelze rozeznat pravdu od simulace [Smart In Harrington 2006: 350-353].

⁸ Giddens jde na trh sociologických teorií s myšlenkou radikalizace modernity. „Přesněji řečeno, spíše než o vstup do období postmodernity se jedná o to, že se dostáváme do situace,

Beck se snaží smířit modernu a antimodernu a tvrdí, že „antimodernistický“ scénář, který v současnosti zneklidňuje svět – kritika vědy, techniky a pokroku, nová sociální hnutí-, není s modernou v rozporu, nýbrž je výrazem jejího konsekventního dalšího vývoje překračujícího projekt industriální společnosti“ [c.d.: 16]. Nebo také: industriální společnost „(...) je ve svém základě společností *polomoderní* a antimoderna, která je v ní zabudována, není ničím starým či tradičním, nýbrž konstruktem a produktem industriální společnosti“ [c.d.: 20]. Antimoderna tedy vyvěrá z moderny, která překračuje své vlastní hranice a tento přechod k antimoderně zdá se být onou reflexivní modernizací.

Beck se také snaží smířit ideu přelomu a kontinuity, které proti sobě válčí v diskusích o post-modernitě a píše: „(...) industriální společnost se při své seberealizaci sama destabilizuje. Kontinuita se stává příčinou přelomu“ [tamtéž]. Industriální společnost v očích Becka neselhala. Naopak, industriální společnost dosáhla rozmachu a to až do té míry, že překračuje svůj projekt a vzniká nová společnost. „(...) jsme očitými svědky – subjekty i objekty – přelomu *uvnitř* moderny, která se vymaňuje z kontur klasické industriální společnosti a nabývá nové podoby – podoby označované zde jako (industriální) „riziková společnost““ [c.d.: 14]. Tento přechod je překročením hranic, je modernizací industriální společnosti. „(...) *podobně jako v devatenáctém století modernizace rozložila zkosnatělou agrární společnost a vytvořila strukturu společnosti industriální, rozkládá dnes modernizace kontur industriální společnosti a v kontinuitě moderny tak vzniká nová společenská podoba*“ [tamtéž]. Hybatelem tohoto přechodu jsou vedlejší důsledky modernizace, které již dnes nelze legitimizovat jako latentní vedlejší důsledky, jak se tomu dalo v industriální společnosti. „(...) industriální společnost ve své *realizované podobě*, tedy v *nenápadném rouše normality* opouští jeviště světových dějin *zadním schodištěm vedlejších účinků, které vyvolává* a nikoli

v níž jsou důsledky modernity zradikalizovány a zevšeobecnovány mnohem více, než tomu bylo dříve. Tvrdím, že za hranicemi modernity můžeme postřehnout obrysy nového a jiného řádu, který je ‚postmoderní‘, ale zcela odlišný od toho, co je právě teď mnohými nazýváno ‚postmodernitou‘ “ [Giddens 2003: 12]. Vychází z analýzy modernity (analýzy institucionálních dimenzí modernity) a dostává obraz post-modernity charakterizovaný čtyřmi dimenzemi: mnohvrstevnou demokratickou participací, postnedostatkovým systémem, demilitarizací a humanizací techniky [c.d.: 145].

snad politickým výbuchem (revolucí, demokratickými volbami), jak to dosud jediné předvídaly obrázkové knížky sociální teorie“⁹ [c.d.: 15].

Reflexivní modernizace je modernizací industriální společnosti. Liší se od modernizace společnosti tradiční. „V devatenáctém století probíhala modernizace na pozadí svého protějšku: na pozadí tradičního světa zvyklostí a přírody, kterou bylo třeba poznat a ovládnout. Dnes, na prahu dvacátého prvního století, modernizace svůj protějšek pohltila, ztratila, a naráží teď ve svých premisách a funkčních principech spjatých s industriální společností *sama na sebe*“ [c.d.: 15]. Modernizaci industriální společnosti nazývá Beck reflexivní modernizací.¹⁰ Reflexivní modernizace, s detradicionalizací a zespolečenštěním přírody ztrácí svůj objekt a stává se objektem sama sobě.

Svou teorii reflexivní modernizace Beck přibližuje ve své knize *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně* ze dvou úhlů.

Nejdříve mluví o logice rozdělení rizik, která dnes dominuje nad logikou rozdělení bohatství. Tento obrat se udál právě v důsledku reflexivní modernizace. V industriální společnosti také existovala rizika, avšak s jejich postupnou globalizací a

⁹ I když hlavním důvodem k nástupu antimoderny jsou dle Becka vedlejší důsledky modernizace, je třeba zde vytknout, že se přechod nemůže dít „bez člověka“, jak by z uvedené citace, kde Beck industriální společnost vyloženě personifikuje, mohlo vyznít. Nejde o otevřenou revoluci, ale v obratu k antimoderně budou hrát roli také četná nová sociální hnutí a politické i občanské iniciativy (která reagují (v souladu s Beckem) na nezamýšlené důsledky modernizace). Co se týče bouřlivosti, kterou evidentně autor postrádá, můžeme si připomenout různá mírová hnutí a protiválečné demonstrace ve Spojených Státech, či anarchistická hnutí, demonstrující například proti zasedání Mezinárodního měnového fondu v Praze v roce 2000.

¹⁰ S pojmem reflexivní modernizace pracuje i Anthony Giddens pro kterého „Reflexivita moderního sociálního života spočívá ve faktu, že sociální praktiky jsou neustále ověřovány a přetvářeny ve světle nových informací o těchto praktikách samých, informací, které tak v zásadě mění jejich charakter“ [Giddens 2003: 40]. Tím dochází k neustálé revizi vědění, s cílem dobrat se pravdy a jistoty. „Modernita je vytvářena v rámci a skrze reflexivně uplatňované vědění, ale ztotožnění vědění s jistotou se ukázalo chybným. Jsme vrženi do světa, který je plně ustaven pomocí reflexivně utvářeného vědění, a ve kterém si současně nikdy nemůžeme být jisti tím, že kterýkoliv z prvků tohoto vědění nebude revidován“ [c.d.: 41]. Právě snaha dobrat se pravdy za pomoci reflexivní metody navrhování a následné opakované úpravy našich hypotéz nás nakonec nevede k jistotě poznání, ale naopak prohlubuje jeho relativitu.

nabýváním na síle již nemohou být legitimizována jako latentní vedlejší účinky, naopak, dnes jsou podrobena reflexivnímu zpochybnění a jejich produkce tak zastiňuje produkci bohatství [c.d.: 254].

Dále Beck rozebírá individualizaci, která má také svůj původ v reflexivní modernizaci. Reflexivní modernizace rozpouští tradici, detradicionalizuje životní formy a tím klade větší důraz na individuum jako na samostatnou reprodukční jednotku [c.d.: 253].

Spíše nežli detradicionalizace životních forem nás v této práci bude zajímat logika produkce rizik a Beckova riziková společnost, protože právě tam Beck začleňuje do své analýzy ekologické otázky.

2.2.2 Riziková společnost

Beckova teze zní, že se nacházíme v pokročilé moderně, kde „(...) je společenská produkce *bohatství* systematicky doprovázena produkcí *rizik*“ [c.d.: 25]. Pod těmito riziky si představme hlavně ekologická ohrožení a ohrožení „jaderné“.

V industriální společnosti byla také přítomna rizika, vyznačovala se ale svou „pojistitelností“ a lokálností.

Dnes, kdy již není problémem materiální nouze a s všezahrnující globalizací, máme možnost být svědky produkce nových rizik, která zastiňuje produkci bohatství. Na rozdíl od industriální společnosti dnes řešíme nový problém: „Jak může být rizikům a nebezpečím, která jsou systematicky produkována v procesu pokročilé modernizace, zabráněno, jak je zneškodnit, jak mohou být ovládána a řízena, jak mohou být odvrácena?“ [Beck 1989: 87]. Rizika vyvěrají ze samotného srdce modernizace. „Jsou to *rizika modernizace*. Jsou *souhrnným produktem* industriální mašinerie pokroku a při jejím dalším vývoji se *systematicky* vyhrocují“ [Beck 2004: 28]. Takováto rizika již nelze legitimizovat jako latentní vedlejší účinky [c.d.: 25-28]¹¹.

¹¹ George Ritzer, píšící o McDonaldisaci společnosti, mluví ve své práci o iracionalitách racionality, které mohou být chápány stejně jako Beckovy vedlejší účinky.

Ritzer vychází z konkrétního příkladu fast-food restaurace, aby analyzoval a kritizoval „modernost“. Je z těch, kteří se přiklání k názoru, že žijeme stále v moderně. V moderně, jejíž doménou je rozum a racionalizace. Racionalizací rozumí Ritzer orientaci na efektivitu, vypočitatelnost, předpověditelnost a kontrolu [Ritzer 1996a: 49-117]. Racionalizací pak spojuje

V několika následujících částech přiblížíme charakter rizik, o nichž mluví Beck.

Rizika produkovaná na vrcholu výrobních sil a závislá na vědění

Beckova rizika jsou vytvářena na vrcholu vývoje výrobních sil (radioaktivita, znečištění vzduchu, vody, potravin) a vytvářejí ireverzibilní poškození. Jsou v zásadě neviditelná¹², jejich odhalení je možné pouze za pomoci kauzálních interpretací, musíme o nich vědět, a proto jsou z velké části odvislé od sociálních konstrukcí¹³.

s modernou: „Jestliže racionalitu chápeme jako charakteristickou vlastnost modernity, tak potom úspěch a rozšíření fast-food restaurací, tak jako stupeň, do kterého je tento konkrétní příklad modelem pro zbytek společnosti, nasvědčuje tomu, že stále ještě žijeme v moderním světě“ [Ritzer 1996b: 579]. Ritzerův „Důraz na mcdonaldizaci je tedy odmítnutím obecné teze, že jsme se posunuli do postmoderní společnosti, kde moderní jevy rychle mizí“ [Ritzer 1996a: 143].

Dále Ritzer poukazuje právě na iracionality racionality. [c.d.: 118] Ritzerovou iracionalitou racionality v souvislosti s fast-foody je dehumanizace stravovací zkušenosti a obecně Weberova „železná klec racionalizace“, která pohltí své stvořitele, eventuálně poslouží jako nástroj k dosahování nadměrné moci [c.d.: 134].

¹² Beck tvrdí, že se dnes rizika stávají pomalu ale jistě viditelnými a že jejich latentní fáze je u konce. Upozorňuje, že „(...) konec latence má dvě stránky: riziko a jeho (veřejné) vnímání. Nikdy není jasné, zda se zvýšila rizika, nebo zda je přísnější náš pohled na ně. Obě stránky konvergují, navzájem se podmiňují a zesilují, a protože rizika jsou riziky ve vědění, nejsou dvojí, nýbrž jednou a toutéž věcí.“ [Beck 2004: 73].

¹³ Zde narážíme na jeden z nejpodstatnějších problémů Beckovy práce, na problém konfliktu mezi sociálním konstruktivismem na jedné straně a realismem na straně druhé. Rolf Lidskog ve své recenzi z roku 1993 Beckovy knihy *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně* píše: „Beck přehnaně zdůrazňuje společenskou a vědeckou dímezi rizik. Kritizuje rozlišování mezi objektivním rizikem a subjektivním rizikem a tvrdí, že rizika a jejich vnímání jsou jedno a totéž. (...) Přitom současně základem pro tezi, dominující jeho knize, je zvýšení rizik, která jsou nezávislá na našem vnímání. (...) Toto kolísání mezi definicí rizik jako čistě sociálními konstrukty a jako objektivními entitami, které *de facto* ovlivňují lidstvo a přírodu, je zmatené a sám Beck vypadá, že si není vědom nejednoznačnosti, s jakou používá svůj koncept“ [Lidskog 1993: 402-403]. Až v roce 1996 se Beck v článku *World Risk Society as Cosmopolitan Society* snaží uklidnit debatu o realismu a sociálním konstruktivismu, kterých sám tak nejasně používá. Jako důkaz reálnosti hrozby uvádí havárii v Černobylu a ozónovou díru. Na druhé straně mluví

Místa sociálního definování rizik mají potom velkou moc [c.d.: 29]¹⁴. To, zda jsme nebo nejsme ohroženi, závisí na našem vědění o riziku. "(...) v situacích tříd bytí určuje vědomí, v rizikových situacích naopak *vědění (vědění) určuje bytí*" [c.d.: 70]. Dle Becka jsme na tom tak, jak „víme“¹⁵.

O tom, co je pro člověka ohrožením, rozhodují experti. I když by měli být poslušní vědecké racionalitě a hledat pravdu, mohou být dle Becka někteří do značné míry ovlivňováni buď politicky nebo ekonomicky. Tím Beck míní, že dnes žijeme ve světě, kde by závěr experta mohl vyvolat hospodářskou či politickou krizi, a proto raději nemusí být tento závěr zveřejněn, i když je to v protikladu s vědeckými ideály pokroku, tázání se a kriticismu [Beck 1989: 92].

Rizika vytvářející nové situace sociálního ohrožení

Na jednu stranu je v rizikové společnosti posilována třídní hierarchie industriální společnosti. Nebezpečí rizik se zmenšuje se vzrůstajícím bohatstvím (z některých rizik se lze vykoupit). Na druhou stranu s globalizací společnosti do hry vstupuje

o společenských aktérech, kteří sociálně definují rizika. Sociální konstruktivismus a realismus nejsou dle Becka neslučitelné, avšak není lehké posoudit, co má na vnímání naší situace jako ekologické krize větší vliv. Autor prosazuje interdisciplinární přístup k problému. Beck v tomto článku dokazuje, že si je vědom problematičnosti logiky svého hlavního díla, které explicitně vychází z přesvědčení o existenci globální krize [Beck 1996: 4-11]. Interdisciplinární přístup by vskutku mohl napomoci jasnější analýze dnešní situace.

¹⁴ Lomborg píše: „Zároveň mají organizace i média stále větší potřebu profilovat se v boji o pozornost a segmenty trhu. Ekologické organizace bojují o životní prostředí, a jak jsme ukázali v úvodu, mají tudíž zjevný zájem na prezentování specifického obrazu světa: Podle něho je životní prostředí ve strašném stavu a dál se zhoršuje. Čím negativněji dokážou popsat životní prostředí, tím snadněji nás přesvědčí, že musíme dát více peněz spíše na životní prostředí než na nemocnice, mateřské školy atd. Tyto organizace nás nadšeně zpravují o tom, jak se v Amazonii zvýšilo tempo odlesňování, pomlčí však, když se zpomalí [Lomborg 2006: 377]. Tady Lomborg v podstatě říká to samé co Beck, přesto ale oba hovoří jiným jazykem. Lomborg je přesvědčen o sociální konstrukci rizik jako o hlavní příčině vědění o rizicích mnohem více než Beck, který nepochybuje také o objektivní existenci rizik.

¹⁵ Zde znovu můžeme vidět, jak Beck pracuje s vnímáním rizik a jejich objektivní přítomností jako s jednou a toutéž věcí.

“bumerangový efekt”, který zaručuje návratnost rizik k původci znečištění (v podobě ekologického vyvlastnění apod.). Jak Beck píše, “*nouze je hierarchická, smog je demokraticky*” [Beck 2004: 47]. Dále produkuje riziko nové globální nerovnosti mezi státy a oslabuje možnost jednání národního státu. Utopie „světové společnosti“ se tak stává mnohem urgentnější než dříve, protože globální ekologickou krizi je třeba řešit globálně [c.d.: 45-50]. Za tuto situaci jsme odpovědní všichni a nikdo, a každý z nás se věnuje (a musí věnovat) svým každodenním záležitostem [Beck 1989: 94]. Anthony Giddens v této souvislosti poukazuje na apatii, kterou informace o globální ekologické krizi u lidí vyvolává. Právě proto, že toto riziko je naší zkušeností nezachytitelné, neviditelné, a protože o něm slyšíme téměř denně, píše Giddens, je pro nás nudné o takových problémech přemýšlet [Giddens: 116].

Beck následně hledá politickou sílu v rizikové společnosti. Už jí nejsou různá hnutí bojující za sociální rovnost (bohatství, příležitostí apod.). V rizikové společnosti nastupuje nový mechanismus solidarity, založený na strachu a na pocitu „Já mám strach“. Z tohoto strachu, tvrdí Beck, se může vyvinout politická síla. „Ideální typ rizikové společnosti je společenská epocha, ve které se ze strachu zvedne vlna solidarity a vyústí v politickou sílu“ [c.d.: 95]. Není však jisté, jak bude tato akce založená na strachu fungovat [tamtéž].

Rizika jako *big business*

Rizika jsou dnes *big business*. Jsou novými potřebami a najdou se skupiny, které je pružně uspokojují. “Civilizační rizika jsou však bezedným sudem potřeb, nenasytným, nekonečným, sebeprodukujícím” [Beck 2004: 30]. Ekonomika se tak stává soběstačnou.¹⁶

Askriptivní a všepřeklenující povaha rizik

Rizika jsou nám připsána, rodíme se do rizikové společnosti [Beck 2004: 30]. V rizikové společnosti rizika překlenují vše. S rozvinutou dělbou práce a diferenciací

¹⁶ Zde Beck znovu pracuje s riziky jako se sociální konstrukcí. Jsou zde rizika objektivně přítomna, nebo je z velké míry produkuje ekonomika, aby zajistila svou existenci? Autor o této otázce mlčí.

vědních oborů jsme ztratili možnost sledovat z nadhledu celé složité procesy produkce rizik [c.d.: 93].

Luhmann ve své systémové teorii modernizace naráží na podobný problém. Základem společnosti dle Luhmanna jsou komunikující autopoietické (sebevytvářející) subsystémy. Subsystémy (jako např. politika, ekonomie, právo, apod.) mezi sebou komunikují (rezonují) a jsou diferenciovány (vůči sobě vymezeny) navzájem rozdílným jazykem (způsobem komunikace). Každý systém rezonuje na jiné frekvenci, a proto úspěch komunikace závisí na možnosti rezonovat na takové frekvenci, aby si subsystémy navzájem rozuměly [Delanty In Harrington 2006: 374-376]. Můžeme zde tedy najít paralelu s Beckovou diferenciací vědních oborů.

V roce 1986 Luhmann vydává *Ökologische Kommunikation*. Luhmann tím „(...) reaguje na dvě desítky let trvající diskuse ekonomů, právníků, politologů, teologů, filozofů a vědců z mnoha dalších oblastí o vztahu mezi přírodou a společností v době projevujících se limitů růstu. Základní poznatek, jež si z této diskuse odnáší, je, že se zde hovoří různými jazyky.“ [Keller 1997: 161] Tato vzájemná neschopnost porozumění mezi jednotlivými oblastmi jen Luhmannovi potvrzuje jeho teorii. Základem společnosti je komunikace a příroda není schopna komunikovat. O nám známých ekologických rizicích Luhmann píše: „Nejde o domněle objektivní skutečnosti (...) pokud se o tom nehovoří, nemá to žádný společenský vliv.“ [Luhmann 1986 In Keller 1997: 163]. Příroda komunikovat nemůže, proto mají environmentální hnutí zajišťovat komunikaci za ní. Problém je však v tom, že se environmentální hnutí neumí „naladit na stejnou vlnu“ jako jednotlivé subsystémy. Pokud nebudou tato hnutí komunikovat jazykem subsystémů, po kterých vyžadují uznání, nebudou vyslyšena. Luhmann tedy vidí vše jako komunikaci. Ekologická rizika dle něho neexistují, pokud se o nich mlčí. Ti, kdo o nich hovoří pouze vyvolávají strach ve společnosti [Keller 1997: 165-167]. Z Luhmanna tedy v případě ekologických rizik sálá silně sociálně konstruktivistický přístup.

Kritika vědeckého zkoumání rizik

Na počátku selhání vědecké racionality stojí dle Becka mylná představa, že ohrožení vycházející z modernizace se produkuje samo, a že má původ v místě, kde se objevilo. Výsledkem je mylné přičítání rizik lokálním podmínkám [Beck 1989: 98].

Dalším problémem pro Becka je fakt, že vědci (myšleno vědci přírodních věd) trvají na vysoké hodnotě své práce. Beck ukazuje, jak to může vést paradoxně ke zvyšování rizik. Vysoké standardy, uvalené na vědeckou práci ve snaze být co nejpřesnější, vedou k menšímu množství uznaných rizik, což dle Becka vede k většímu množství potají se vynořujících objektivních rizik. „Ostře formulováno to znamená, že trvání na čistotě vědecké analýzy vede rovnou ke znečištění a kontaminaci vzduchu, potravin, vody, země, rostlin, zvířat a lidí“ [c.d.: 98].

Navíc v případech rizik modernizace nelze striktně stanovit kauzální vztahy řetězových reakcí degradace životního prostředí [tamtéž].

Beck dále kritizuje princip mezních hodnot. Když se hodnoty pohybují v akceptovatelném intervalu, jsou legitimizovány jako neškodné. V tomto případě musí vědec nutně zodpovědět nezodpověditelnou otázku (nezodpověditelnou alespoň v rámci vědy jako nenormativní činnosti), jaké je to malé množství, které je ještě přípustné.

Nemluvě o tom, že lidé jsou jeden každý vybaveni odlišnými vlastnostmi a schopnostmi adaptace na různé škodliviny, v jejich těle se jednotlivé testované látky sčítají ne-li násobí. Dále Beck poukazuje na fakt, že jedy jsou testovány na zvířatech s odlišnými vlastnostmi.[c.d.: 99-100].

Vědecká obec se u něho skutečně netěší přílišné přízni. Přírodovědci jsou dle Becka pod vlivem několika různých stran. „(...) v podmínkách zespolečenštěné přírody se přírodní a technické vědy, vnějškově zachovávající veškerou svoji objektivitu, *staly v rouše čísel filiálkou politiky, etiky, ekonomiky a jurisdikce* (...)“ [Beck 2004: 109]. Tuto myšlenku rozvádí a mluví hlavně o politizaci vědy.¹⁷

¹⁷ Zde je nutné upozornit na autorovo nešťastné zobecňování, ale současně je třeba dodat, že Beck v předmluvě své knihy upozorňuje čtenáře na možné užití poněkud „silných slov“. „Leccos tak mohlo vyznít příliš ostře, příliš ironicky nebo ukvapeně“ [Beck 2004: 13].

Nicméně musím oponovat. Slabou stránkou jeho práce je minimální odvolávání se na konkrétní příklady a to i v tomto případě. Dále, pokud se podíváme na situaci vědy např. v České republice, je myšlenka její politizace velmi nedůvěryhodná. Pokud by byli naši vědci politicky ovlivňováni, předpokládám, že by byli také vládou podporováni, což vskutku v naší zemi postrádám. Jinak tomu asi bude s ekonomickými vlivy soukromých firem, na těch jsou skutečně vědci většinou existenciálně závislí. Nabízí se však otázka, zda je to „špatné“ a zda i výzkum, vedený pod vlajkou něčeho „špatného“ nevede složitými cestičkami kauzality k něčemu „dobrému“. Uveďme si příklad technologií původně vyvíjených pro vojenské využití, které jsou nakonec využívány spíše v každodenním životě, v dopravě, či v medicíně (

V budoucnosti budou dle Becka všechny vědy nuceny přehodnotit svůj výchozí rámec. „Pro roli všech věd bude mít v budoucnosti ústřední význam nahlédnutí, že k tomu, *aby bylo vůbec možné provádět poctivý výzkum, je potřebná institucionálně posílená a zajištěná morálně politická páteř*“ [tamtéž]. Spíše než lpění na objektivitě, požaduje Beck u vědců přiznání neschopnosti a deklaraci nových morálních cílů. Kdo by měl je měl stanovit a na základě jakých argumentů, není z jeho analýzy zřejmé.

Politický potenciál rizik

V rizikové společnosti mají katastrofy politický potenciál. „Jejich odvrácení a zvládnutí může zahrnovat *reorganizaci moci a kompetencí*“ [Beck 2004: 31]. Z čehož vyplývá, že definování něčeho jako rizika může být pro politiky v určitých situacích velmi výhodné. V tomto případě jde pak o politický *big business* s mocí a kompetencemi.

2.2.3 Výhled do budoucnosti v rizikové společnosti

Z podnázvu Beckovy knihy *Na cestě k jiné moderně* je cítit víra v možné odvrácení jeho „katastrofické“ vize budoucnosti.

Jeho vize je vskutku katastrofická. Mluví o „(...) nebezpečí, které ruší všechny ochranné zóny (...)“ [Beck 2004: 9]. Nelze však zapomenout na dobu, v níž autor práci

mikrovlnné záření (původně využíváno pro mikrovlnný radar, později našlo využití v našich kuchyních), ultrazvuk v sonarech hledajících ponorky či sonografické lékařské vyšetření nebo také rozporuplná internetová síť).

V případě Beckova zevšeobecnování se musíme odvolat na jeho avizovanou ukvapenost.

Tak jako Beck označuje v podstatě vědce za „zkorumpované“, stejně tak se můžeme ptát po nezpochybnitelnosti jeho vlastních východisek. Jeho analýza je analýzou zejména sociologickou, což by bylo v pořádku, pokud by pod jeho myšlenkami soustavně neprosvítalo neochvějné přesvědčení o kritické situaci naší planety.

I když autor působí velmi „proenvironmentálně“, je zajímavé, že svou práci na knize *Riziková společnost* mohl realizovat hlavně díky grantu, který mu byl poskytnut společností Volkswagen, mající dlouhou tradici ve výrobě německých vozů, jak sám píše v předmluvě knihy.

sepisoval. Jeho vlajková loď, tj. kniha *Riziková společnost*, byla vydána v němčině v roce 1986. Jak píše ve své recenzi Suša, který debatu o rizikové společnosti u nás reflektoval: „Beck knihu napsal v určité době a jeho metafora „rizikové společnosti“ reagovala na vypjatou atmosféru krize, nejistoty a pocitů přechodnosti – ať již v oblasti intelektuální reflexe, nebo v oblastech veřejného a politického života. Od konce 70. let doznávaly poslední velké snahy o více či méně technokratické vize progresivní modernizace, oslabované ztrátou legitimity svých argumentů pod palbou kritických přístupů k negativním jevům politicky řízeného ekonomického růstu, ekologického pustošení Země, k jadernému zastrašování a závodům ve zbrojení v podmínkách poválečné globalizace a Studené války. Markantním výrazem pocitu přechodnosti byly předpony „post-“, jež měly zdánlivě posloužit k nové orientaci společenských věd v situaci další civilizační křižovatky – v hávu postmoderní či postindustriální proměny” [Suša 2005: 178]¹⁸.

Autor přesně nedefinuje povahu oné „jiné moderny“, k níž společnost směřuje, ale je přesvědčen, že dnes může vzniknout lidská solidarita zakládající se na strachu, která by vyústila v přehodnocení základů současné společnosti.

Suša v roce 1992 píše: „Ekologický diskurs v moderní společnosti „(...) nese s sebou jak potenciál sociálního konfliktu, tak impulsy k alternativním změnám myšlení i rozhodování, hodnot i cílů a novým solidaritám ve společnosti, tváří v tvář ekologické krizové problematice“ [Suša 1992: 104]. Je otázkou, ke které možnosti bude naše společnost směřovat.

¹⁸ Příbání se ptá, jaký je důvod úspěchu Beckovy knihy. Nalézá ho právě ve skutečnosti, že Beck vystihl ducha doby. V angličtině byla jeho kniha publikována v roce 1992, kdy měl svět ještě v čerstvé paměti havárii v Černobyli z dubna roku 1986. „Apokalyptické odmítání přítomnosti ve jménu hrozeb budoucnosti představuje jeden z prastarých a běžných popisů světa. Vysvětlení, proč se Beckově dílu dostalo takové pozornosti, je poměrně jednoduché: její vydání se časově shodovalo s černobylskou tragédií a kulminací ekologických rizik západních průmyslových společností, která vedla k "ekologizaci politiky" Jinými slovy, v knize je přesně zachycen duch oné doby. Beck varuje, že "riziková společnost je společností katastrof". Expertní tvrzení, že například jaderná energetika je neekologičtější forma výroby energie, mají po černobylské katastrofě asi stejnou důvěryhodnost jako severokorejská hlavní zpravodajská relace“. [Příbání 2005: E-I]. Každý sociolog reflektuje svou dobu, tedy i Beck se o to samozřejmě pokouší.

Závěr

Tato práce měla za cíl nastínit roli současných diskusí o ekologické krizi v sociologické teorii, zejména pak vyložit Beckovu rizikovou společnost v kontextu širší diskuse o *post-modernitě* a doplnit tento výklad kritickými i věcnými poznámkami.

Ulrich Beck předložil velmi ambiciózní teorii, která se dočkala uznání jak od sociologie, tak od ostatních společenských věd a dokonce i od široké veřejnosti. A není divu. Donedávna se sociální vědci zajímali výhradně o sociální vztahy a společenské procesy, eventuelně vztahem člověka k jeho umělému prostředí. Beck se snaží o „Velkou“ teorii, do které začleňuje i vztah člověka a jeho životního prostředí, čímž vzbuzuje úctu.

Nicméně, v procesu rozboru Beckova díla jsme narazili na několik slabých míst, zejména pak na autorovu nejistotu, vyvěrající jistě z kontroverze ekologické otázky, která se projevila průběžně v celé jeho knize *Riziková společnost*, kde autor zdá se nevědomky nejednoznačně používá jak argument sociálního konstruktivismu rizik, tak argument reálnosti rizik. Na jednu stranu si v jeho práci lze přečíst, že rizika tu objektivně jsou, na druhou stranu Beck zastává názor, že jsou sociálně definována. U takto kontroverzního problému se však nemůžeme domnívat, že lze vybrat z těchto dvou vysvětlení původu rizik pouze jedno jediné, Beck však tento rozpor příliš neproblematizuje.

V návaznosti na tento problém je dle mého názoru nutné prosazovat interdisciplinární přístup, který je nezbytný při řešení otázek spjatých s ekologickou krizí. Tento požadavek je již dnes široce znám a deklarován, avšak nemohu se zbavit dojmu, že současné vědy jsou rozříznuty napříč a komunikace mezi společenskými vědami a vědami přírodními je minimální. Již na školách jsou studenti většinou nabádáni k tomu, aby si vybrali „jednu půli dostupného vědění“.

Suša, reflektující debatu o rizikové společnosti na české scéně taktéž prosazuje provázanost vědění, „(...) ekologické problémy nejsou především technického původu a jako takové je nelze efektivně vyřešit bez přihlédnutí k sociokulturnímu a politickému kontextu“ [Suša 1992: 104].

A jak sám autor *Rizikové společnosti* píše: „(...) sociální vědci jsou v otázce modernizačních rizik nejinak než ostatní odkázáni na „nezkušenost z druhé ruky“ *kontrolovanou specialisty z jiných oblastí* – se vším, čím to narušuje jejich ideál

profesionální autonomie. To, co mohou nabídnout ze svých vlastních prostředků, s tím sotva může konkurovat“ [Beck 2004: 111].

Bez schopnosti propojit přírodní a společenské vědy, s cílem porozumět takovým problémům jako jsou ekologické otázky, bude naše jednání slepé a bezzubé.

Použitá literatura

- BAUDRILLARD, Jean. *La société de consommation: ses mythes, ses structures*. Paris: Gallimard, 1974, 318 s. (ISBN neuvedeno).
- BECK, Ulrich. On The Way To The Industrial Risk-Society? : Outline Of An Argument. *Thesis Eleven*, 1989, vol.23, no.1, pp. 86-103, nakl. SAGE Publications, ISSN 0725-5136.
- BECK, Ulrich. World Risk Society as Cosmopolitan Society?: Ecological Questions in a Framework of Manufactured Uncertainties. *Theory Culture & Society*, 1996, vol.13, no.4, pp. 1-32, SAGE Publications, ISSN 0263-2764.
- BECK, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*, Praha: SLON, 2004, 431s., ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, U. - BONSS, W. – LAU, CH. The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory, Culture & Society*, 2003, vol. 20, no. 2, pp. 1-33, SAGE Publications, ISSN 0263-2764.
- BECK, U. – GIDDENS, A. – LASH, S. *Reflexive Modernization : Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press, 1994, 225s., s.1-55, ISBN 0745612776, ISBN 0745612784 (pbk).
- CUIN, Ch.-H. – GRESLE, F. *Dějiny sociologie*. Praha:SLON, 2004, 263s., ISBN 80-86429-33-4.
- DELANTY, Gerard. Modernita a postmodernita: II. část. In HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*, Praha: Portál, 2006, s.361-383, ISBN 80-7367-093-3.
- DRAPEROVÁ, Elaine. Risk, Society, and Social Theory. *Contemporary Sociology*, 1993, vol. 22, No. 5., pp. 641-644.
- GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 2.vyd. Praha: SLON, 2003, 200s., ISBN 80-86429-15-6.
- HABERMAS, Jürgen. Moderna – nedokončený projekt. In *Za zrkadlom moderny: filozofia posledného dvadsaťročia : Michel Foucault, Jean Francois Lyotard, Gilles Deleuze, Gianni Vattimo, Paul K. Feyerabend, Richard Rorty, Karl-Otto Apel, Jürgen Habermas*. Bratislava: Archa, 1991, s. 299-318, ISBN 80-7115-025-8.
- HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*, Praha: Portál, 2006, 496s., ISBN 80-7367-093-3.
- KELLER, Jan. *Sociologie a ekologie*. 1.vyd. Praha: SLON, 1997, 232s.,

ISBN 80-85850-42-7.

LIDSKOG, Rolf. Book Reviews : Ulrich Beck: The Risk Society. Towards a New Modernity. *Acta Sociologica*, 1993, vol.36, no.4, pp. 400-403, SAGE Publications, ISSN 0001-6993.

LOMBORG, Bjørn. *Skeptický ekolog*. 1.vyd. Praha: Dokořán, 2006, 587s., ISBN 80-7363-059-1.

LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: Postmoderní situace*. 1.vyd. Praha: Filosofický ústav AVČR, 1993, 206s., s. 97-202, ISBN 80-7007-047-1.

MÍCHAL, Igor. *Ekologická stabilita*. 2.vyd. Brno: Veronica, 1994, 275s., kap. 4 (112-115), kap.7 (169-177), ISBN 80-7212-303-3.

PŘIBÁŇ, Jiří. Která rizika se ještě vyplatí? : proč „prodavač Apokalypsy“ Ulrich Beck získal na Západě věhlas? Trefil se do ducha doby. *MF Dnes: rubrika Kavárna*, Praha: MaFra, 2005, Roč. 16, č. 89, E-I – E-II, ISSN 1210-1168.

RITZER, George. *Sociological theory*. 4th ed. New York : McGraw-Hill, c1996b, 757s., chapter 14, 15, 16 (p.526-620), ISBN 0-07-053016-5.

RITZER, George. *Mcdonaldizace společnosti: Výzkum mění se povahy soudobého společenského života*, Praha: Academia, 1996a, 175 s., ISBN 80-200-1075-0.

SMART, Barry. Modernita a postmodernita: I. část. In HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*, Praha: Portál, 2006, s.337-360, ISBN 80-7367-093-3.

SUŠA, Oleg. Moderní společnost a ekologický problém: solidarita a konflikt. *Acta Universitatis Carolinae*, 1992, č. 2, s. 85-105, Praha: Karolinum, ISSN 0567-8293.

SUŠA, Oleg. Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně (recenze knihy). *Sociologický časopis*, 2005, roč. 41., č.1, s 178-181, Sociologický ústav AV ČR, ISSN 0038-0288.

Universum : všeobecná encyklopedie. Vyd. 1. Praha : Odeon, 2000-2001, (sv. 2) ISBN 80-207-1062-0.

ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí*. 1.vyd. Praha:SLON, 1997, 175s., kap. 2.-3., s.25-61, ISBN 80-85850-31-1.

**Příloha: Projekt bakalářské práce pro LS 2006/2007
Eva Kalvodová, 3.roč. ISS**

Téma:

Různé interpretace ekologické krize v sociologii.

Stručné nastínění problému:

V diskusích, jež se snaží popsat naši současnou dobu, se autoři vyjadřují o ekologické krizi jako o velmi charakteristickém jevu. Proto se za pomoci relevantní literatury pokusím zachytit různé sociologické pohledy na ekologickou krizi. Nejdříve se chci zaměřit na otázku kdy, za jakých okolností a přibližně jakým způsobem se začalo hovořit o „ekologické krizi“. V další části se budu zabývat rozličnými interpretacemi tohoto jevu, přičemž budu vycházet z prací Ulricha Becka a Anthonyho Giddense. Problému ekologické krize se budu zabývat v jeho sociologickém kontextu, nikoli v kontextu úvah politických, morálních, na které jsou často napojeny různé projekty typu trvale udržitelný rozvoj apod.

Metoda zpracování:

Teoretická stať čerpající z níže uvedené orientační literatury.

Orientační seznam literatury:

Beck, Ulrich: *Riziková společnost – Na cestě k jiné moderně*, SLON, Praha 2004

Beck, Ulrich, Giddens, Anthony, Lash, Scott: *Reflexive modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Stanford CA: Stanford University Press, 1994.

Giddens, Anthony: *Důsledky modernity*, SLON, Praha, 1998

Kolářský, Rudolf, Suša, Oleg: *Filosofie a současná ekologická krize*, Filosofía, Praha, 1998

Loon, J. van: *Risk and technological culture – Towards a sociology of virulence*, Routledge, London, 2002

Naes, Arne: *Ekologie, pospolitost a životní styl (náčrt ekosofie)*, Abies, Pulčík, 1996

Salomon, Jean-Jacques: *Technologický úděl*, Filosofía, Praha, 1997